ԱՐՑԱԽԻ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԸ ԿԱՄ… ՄՈՌԱՑՈՒՈՂ ՃՇՄԱՐՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԳԷՈՐԳ ԽՈՒԴԻՆԵԱՆ

Յայտնի է, որ արդէն 1988թ. շարժման մէջ սկսեցին առանձնանալ երկու ուղղութիւններ։ Դրանցից առաջինը Ղարաբաղի գոյամարտը դիտում էր միայն որպէս ազգային-ազատագրական պայքար, որի յաջողութեան համար պէտք է միաւորել ազգի բոլոր ուժերը, խտրութիւն չդնել ընկերային տարբեր շերտերի միջեւ, նպատակին հասնելու համար չըբացառել նաեւ պետական ղեկավարների օժանդակութիւնը։ Միւսը թէեւ ձեւաւորուեց աւելի ուշ եւ ըստ էութեան ոչ մի կապ չունէր Ղարաբաղեան հիմնահարցի հետ։ Նա արտայայտում էր կոմունիստական կլանների դէմ կուտակուած դժգոհութիւնը, որը ելք էր որոնում պոռթկալու համար։ Այդ պատճառով սկիզբ առած ազգային-ազատագրական շարժման մէջ հանդէս եկան նաեւ ընկերային հարցեր պաշտպանող գործիչներ, որոնք շուտով իրենց ձեռքը վերցրին շարժման ղեկավարութիւնը։ Ղարաբաղեան հիմնահարցը նրանք սկսեցին մղել ետին պլան եւ փոխարինել ընկերային խնդիրներով։ Թատերական հրապարակ եկած հասարակ ժողովրդի մէջ որեւէ կաշառակեր շրջկոմի քարտուղարի մասին սրամտութիւնները յաճախ աւելի անմիջական արձագանք էին գտնում, քան Ղարաբաղից եկած լուրերը։ Թւում էր, թէ ընկերային խնդիրների բարձրացումը անխուսափելի է եւ ժամանակն է պայքարել երկու ճակատով՝ Հայաստանը դարձնելով ԽՍՀՄ դեմոկրատական շարժման առաջամարտիկը, մանաւանդ որ գովեստի խօսքեր էին յորդում Մերձբալթիկայից։

Բայց ունէ՞ր արդեօք մեր ժողովուրդը այդքան ուժ։ Կարո՞ղ էր նա կանգնել մի հսկայական կայսրութեան դէմ։ Այս հարցին շարժման նոր առաջնորդները չէին պատասխանում։ Դեմոկրատների այս թեւի մէջ սկսեց աստիճանաբար առանձնանալ Լեւոն Տէր Պետրոսեանը, որն իր ընկերներից տարբերւում էր մտքերը կուռ հայերէնով ներկայացնելու կարողութեամբ եւ աւելի բարձր քաղաքական կուլտուրայով։ Արդէն 1988ի միտինգներից եկած երիտասարդները տարակուսանքով նկատում էին, որ «Ղարաբաղ» կոմիտէի անդամները Ղարաբաղի մասին խօսում են միայն Թատերական հրապարակում։ Նրանք արդէն նկատել էին, որ Ղարաբաղի խնդրի համար հաւաքուող ժողովրդի դժգոհութիւնը մղւում է ներքին թշնամու՝ Հայաստանի կոմունիստական վերնախաւի դէմ։ Այդ վերնախաւը իհարկէ, լիովին արժանի էր իրեն տրուող հարուածներին, բայց ի՞նչ էին արել ղարաբաղցիները, որոնք «Հայաստան» էին կանչում առանց գիտակցելու, որ իրենց պայքարը շահարկւում է բոլորովին այլ նպատակներ ունեցող գործիչների կողմից։ Ընկերային խնդիրների բարձրացումը շարժման համար անխուսափելի էր, սակայն վտանգաւոր էր դրանք չարաշահելու եւ Ղարաբաղեան հիմնահարցին հակադրելու ձգտումը։ Իսկ «Ղարաբաղ» կոմիտէն գնաց հենց այդ ճանապարհով։ Հայաստանը դարձաւ ոչ միայն ԽՍՀՄ դեմոկրատական շարժման աւանգարդը, այլեւ այդ շարժման իւրայատուկ փորձադաշտը։ Մոսկովեան դեմոկրատները Ղարաբաղն ու Հայաստանը դիտում էին որպէս իրենց «օժանդակ տնտեսութիւնը», իսկ հայերին որպէս իւրայատուկ «ճագարներ», որոնց վրայ առաջին անգամ փորձարկուեց թէ՛ ռետինէ մահակների, թէ՛ տանկերի եւ թէ՛ տեղեկատուական ապակողմնորոշման ապարատի հնարքները։

Իսկ ի՞նչ էր շահում մեր ժողովուրդը։ Մոսկուայի հասցէին ուղղուած ամէն մի հակակրանք աւելի էր ծանրացնում Ղարաբաղի վիճակը, իսկ Մերձբալթեան շարժումների հետ կնքուած անյաջող դաշինքը մեզ դնում էր ուրիշի համար կրակից շագանակներ հանողի դերում։ Դեմոկրատիան, մարդու իրաւունքները եւ միւս ընդհանուր գաղափարները եւ լոզունգները բարձր էին դասում ազգի անմիջական շահերից։ Այս քաղաքականութեան ոգեշնչողն ու առաջնորդը Լեւոն Տէր Պետրոսեանն էր, որն ամէն առիթով սիրում էր կրկնել իր «թեւաւոր» խօսքերը. «Մոսկուան այլընտրանք չունի», «Մենք գտնւում ենք դեմոկրատական ուժերի աւանգարդում»։ Դեմոկրատական շարժումը նրա համար դարձաւ սպորտային մրցումների նման մի բան, երբ անպայման պէտք է առաջին մրցանակ շահել։ Իսկ թէ դրանից ի՞նչ վնասներ կը կրի ազգը, դրան ըստ էութեան երկրորդական նշանակութիւն էր տրւում։ Եւ «Ղարաբաղ» կոմիտէն աշխատում էր արհեստականօրէն աւելի սրել իրադրութիւնը, իհարկէ, ոչ թէ ղարաբաղցիներին օգնելու, այլ հայ ժողովրդի դժգոհութեան ալիքի վրայ դէպի իշխանութեան ղեկը արշաւելու համար։ Այդ արշաւանքը դարձաւ Վոլսկու կոմիտէի տապալման պատճառներից մէկը, յանգեցրեց գործարանների փակման անպատասխանատու ձեռնարկին։ Տնտեսութեան մէջ ստեղծելով քաոս, նրանք փորձում էին ժողովրդին համոզել թէ իբր դրանով ճնշում են գործադրում Մոսկուայի վրայ։ Իրականում նրանք գտնւում էին փղի դէմ յոխորտացող կռիլովեան հերոսի վիճակում։ Իսկ տնտեսական վիճակի վատթարացումը թուլացնում էր հանրապետութիւնը եւ սահմանափակում Արցախին սատար կանգնելու նրա հնարաւորութիւնները։ Այսպիսով, Արցախի հիմնահարցը Լեւոն Տէր Պետրոսեանը եւ նրա համախոհները դիտում էին որպէս մի մանրադրամ իշխանութեան համար մղուող պայքարում։ Միաժամանակ նրանք գաղափարական պայքար սկսեցին ազգային շահերը ամէն ինչից վեր դասող ուժերի դէմ։ Թուրքիայի հետ մերձեցումը նախապատրաստելու համար սկզբում հրապարակ նետուեց «ազգը մշտական թշնամիներ եւ մշտական բարեկամներ չունի» յայտնի թեզը, իսկ ապա երրորդ ուժի բացառման մասին մանկական բանաձեւը։ Ձգտելով շուտ հասնել իշխանութեան, Լեւոն Տէր Պետրոսեանը եւ նրա համախոհները պնդում էին, թէ միայն այդ դէպքում հնարաւոր կը լինի պետական մակարդակով տէր կանգնել Արցախին։ Բայց 1990ի Օգոստոսին անցնելով իշխանութեան գլուխ, նրանք շուտափոյթ կերպով հրապարակ նետեցին Անկախութեան հռչակագիրը՝ Մոսկուայի առջեւ բացելով իրենց խաղաքարտերը եւ զրկուելով մանեւրելու ամէն մի հնարաւորութիւնից։ Իսկ քիչ անց՝ 1990 Սեպտեմբերին Լեւոն Տէր Պետրոսեանը մի այնպիսի յայտարարութիւն արեց, որը գերազանցեց անգամ ամենալաւատես ադրբեջանցիների երեւակայութիւնը։ Նա փաստօրէն կոչ արեց վերադառնալ մինչեւ շարժումը եղած վիճակին։ Դա հաւասարազօր էր Արցախի հայաթափման հետ հաշտուելուն, քանի որ կոնֆլիկտը այնքան էր սրուել, այնպէս էր աւեր գործել «Պայքար, պայքար մինչեւ վերջ» լոզունգը, որ նահանջը դարձել էր անհնարին։ Այդ յայտարարութիւնից յետոյ հանգիստ շունչ քաշած Ադրբեջանի ղեկավարները տարակուսանքով նկատում էին, որ այս ամէնը արւում էր սոսկ Հայաստանի իշխանութիւնները փոխելու նպատակով։ Իշխանութիւնը գրաւելուց յետոյ Լեւոն Տէր Պետրոսեանը Ղարաբաղը սկսեց դիտել որպէս մի աւելորդ բեռ, որից ինչքան հնարաւոր է պէտք է շուտ ազատուել, բայց ազատուել քաղաքավարի եւ սիրալիր կերպով՝ աւելորդ տհաճութիւններից խուսափելու համար։ Եւ հիմա էլ առաջ քաշուեց մէկ այլ ծրագիր՝ Հայաստանը Լեւոն Տէր Պետրոսեանական անկախութեան գործընթացով պէտք է դուրս գայ այս կայսրութեան կազմից, իսկ Արցախը թող ինքը մտածի իր գլուխը պահելու մասին։ Եւ այդ ծրագիրը հիմնաւորւում էր այն զաւեշտական փաստարկով, թէ իբր Հայաստանը անկախանալով ու ՄԱԿի կազմի մէջ մտնելով, աւելի հնարաւորութիւններ կը ստանայ բարելաւելու Արցախի կացութիւնը։ Եւ այս խակ պտուղը հանդիսաւոր կերպով մատուցւում էր մեզ Լեւոն Տէր Պետրոսեանի ու նրա համախոհների կողմից։ Իսկ Արցախում դրութիւնը աւելի էր լարւում, քանի որ Ադրբեջանը Մոսկուային մերձենալու միջոցով ձեռքերի ազատութիւն էր ստացել։ Այդ վտանգը սակայն չէր անհանգստացնում լեզուամարզանքների դասական օրինակներ ստեղծող մեր խորհրդարանին ու նրա նախագահին, որոնք իրենց պատկերացնում էին եւրոպառլամենտի պատգամաւորների վիճակում մոռանալով որ դեռ գտնւում են բռնապետութեան կրունկների տակ, իսկ Արցախը շրջապատուած է թուրքական հորդաներով։ Մինչդեռ Ադրբեջանը ունենալով անկախանալու աւելի իրական նախադրեալներ, Արցախին հարուած հասցնելու համար յարմար առիթ էր փնտրում։ Եւ այդ առիթը տուեցին Լեւոն Տէր Պետրոսեանը ու նրա համախոհները։ Կոմկուսի գոյքի հապշտապ բռնագրաւումը, հակառուսական հիստերիան, միութենական պայմանագիրը քննարկելուց հրաժարուելը լցրեցին համբերութեան բաժակը։ Մոսկուան որոշեց հարուածել հայերին, որոնք խախտելով հաւասարակշռութիւնը փորձում էին դուրս փախչել կայսերական կառոյցներից։ Եւ նորից զոհը դարձաւ Արցախը։ Խորհրդային տանկերը տրորեցին Գետաշէնը, Մարտունաշէնը, Հադրութի գիւղերը, Բերդաձորը, իսկ Լեւոն Տէր Պետրոսեանը պրէս-կոնֆերանսներ էր կազմակերպում եւ խրատներ տալիս Ղարաբաղում ստատուս-քուօ

պահելու անհրաժեշտութեան մասին։ 1991թ. Ապրիլ-Յունիսին մենք կորցրինք 20ից աւելի գիւղեր, որոնց զբաղեցրած տարածքը հասնում էր մօտ 1000 քառ. կիլոմետրի եւ այժմ արեան գնով փորձում ենք յետ բերել դրանք։

Ապա իշխանութեան քաղաքականութիւնը քննադատող հայաստանաբնակ ղարաբաղցիները պարգեւատրուեցին «Մոսկուայի ինտերֆրոնտ» տիտղոսով։ Նոյնը արուեց նաեւ սփիւռքահայերի նկատմամբ, որոնց միշտ խորհուրդ է տրւում չմիջամտել Հայաստանի գործերին, բայց ինքը չգիտես ի՞նչ իրաւունքով միջամտում է նրանց գործերին՝ յայտարարելով, որ սփիւռքի կառոյցները հնացել են եւ փոփոխելու կարիք ունեն։ Այս բոլորը յանգեցրեց հակադաշնակցական նոր պոռթկման, որի վառ արտայայտութիւնն էր Գերագոյն Խորհրդի նախագահի յայտարարութիւնը Գերագոյն Խորհրդում. «Ես լիովին մերժում եմ Դաշնակցութեան գաղափարախօսութիւնն ու գործելակերպը»։

Ո՞րն է Լեւոն Տէր Պետրոսեանի քաղաքական ֆենոմենի գաղտնիքը։ Նա տիրապետում է քաղաքական գործիչի արտաքին ատրիբուտներին՝ հաւասարակշռուած է, խօսում է դանդաղ։ Բայց քաղաքական գործիչը դասախօսից տարբերւում է նրանով, որ նրա արտայայտած մտքերը ոչ թէ սովորեցնելու համար են եւ պիտի մնան տեսական մակարդակի վրայ, այլ պիտի վերածուեն կոնկրետ գործերի։ Եւ քաղաքական գործչի գնահատման չափանիշը հենց այդ գործերն են, որոնք անհաշտ հակասութեան մէջ են Լեւոն Տէր Պետրոսեանի փիլիսոփայական բարձր դատողութիւնների հետ։ Եւ այդ տեսական դրոյթներից խաբուածներն են, որ չեն տեսնում Լ.Տ. Պետրոսեանի ներքին եւ արտաքին քաղաքականութեան ձախողումը, կամ էլ անյաջողութիւնները թիւրիմացաբար կապում են նրա շրջապատի հետ ու ստեղծւում է այնպիսի տպաւորութիւն, թէ իբր Լ.Տ. Պետրոսեանը ոչ թէ ՀՀՇի, այլ նրան ընդդիմադիր որեւէ կուսակցութեան ներկայացուցիչ է։ Ցանկանալով ամրապնդել իր դիրքերը, Լեւոն Տէր Պետրոսեանը Գերագոյն Խորհրդի Սեպտեմբերի 26ի նիստում անսպասելիօրէն ձայն խնդրեց եւ խախտելով նախընտրական բոլոր կանոնները փորձեց օր առաջ ներկայացնել իր քաղաքական պլատֆորմը։ Այս ելոյթը շշմեցուցիչ էր այն տեսանկիւնից, որ մեր նախագահը մի հարուածով հրաժարուեց իր քաղաքական ըսկըզբունքների մեծ մասից եւ սկըսեց պաշտպանել քննադատների դրոյթները։ Երբ տարի շարունակ նա գովերգում էր Մերձբալթիկային եւ ամէն ինչով փորձում էր նմանուել Մերձբալթեան երեք հանրապետութիւններին, մէկ տարի առաջ յայտարարում էր, որ պէտք է անկախանալ այս տարածքում (առանց Արցախի), իսկ այժմ ո՜վ հրաշք՝ «Մենք Լիտուա չենք, մենք Լատուիա չենք, ինչու՞ ենք մոռանում Արցախի հարցը։ Ո՞վ է լուծելու այն»։ Եւ նախընտրական այս խայծը նա փորձեց ներկայացնել որպէս իր պլատֆորմ։